

અનુક્રમણિકા

☆ પ્રસ્તાવના	૩
☆ સંપાદકના બે બોલ	૪
☆ કુરબાની જીવનનું બીજું નામ છે	૫
☆ કુરબાનીના ફઝાઈલ	૫
☆ કુરબાની કોના પર વાજીબ છે ?	૯
☆ કુરબાની ન કરવા પર ધમકી	૧૨
☆ મહૂમો માટે કુરબાની	૧૪
☆ કુરબાનીના મસાઈલ	૧૬
☆ કુરબાનીના જાનવરની ઉંમર	૨૦
☆ ખામીવાળા જાનવરની કુરબાની	૨૨
☆ કુરબાનીનો સમય	૨૮
☆ ઝબહ કરવાનો સુન્નત તરીકો	૨૯
☆ કુરબાનીનું ગોશ્ત અને ચામડું	૩૧
☆ તકબીરાતે તશરીફ	૩૩
☆ હઝરત શૈખુલ હિંદ (રહ.)નું કુરબાનીનું જાનવર	૩૪
☆ ઔર ભી કુરબાનીયાં હૈ ઈદુલ અદહા કે સિવા	૩૫

પ્રસ્તાવના

હઝરત મૌલાના અબૂબક સાહબ

(દા.બ.) મોસાલી

(ઉસ્તાદુલ હદીસ ફલાહે દારૈન તડકેશ્વર)

બિસ્મિલ્લાહિર્રહમાનિર્રહીમ.

નહમદુહુ વનુસલ્લી અલા રસૂલિહિલ કરીમ.

કુરબાની, બલિદાન અને ત્યાગ એવી વસ્તુ છે જેનું મહત્વ આદિકાળથી આજ સધી અકબંધ છે. બલિદાન પ્રાનું હોય, માલનું હોય, સમયનું હોય કે બીજી કોઈપણ પોતાની કિંમતી અને અણમોલ વસ્તુનું હોય, દરેક ક્ષેત્રમાં તે વહેલું મોડું જરૂર રંગ લાવે છે. વ્યક્તિ કે સમાજ, ધર્મ કે દેશ કોઈ એનો ઈન્કાર કરી શકતો નથી. આખો ઈતિહાસ એનો સાક્ષી છે.

ઈસ્લામમાં ઈદે અઝહાના પ્રસંગે થતી કુરબાનીનું પાં સવિશેષ મહત્વ છે. અહિં એની ચર્ચા અસ્થાને છે કારણ કે અહિં તો મારે લેખકની કુરબાનીના મસાઈલ પર લખાયેલ આ કૃતિ વિષે બે બોલ કહેવા છે. આપણી કૌમના આ અનુભવી લેખકે એમની ઘડાયેલી કલમે અને બહોળા વાંચનના પ્રતાપે ઘણી કિતાબો ગુજરાતી અને ઉર્દૂમાં કૌમની સેવામાં રજૂ કરી છે. આ કિતાબમાં લખાયેલ મસ્અલાઓ પણ અવારનવાર વિવિધ સામાયિકોમાં છપાયેલા એમના લેખોનો સારાંશ છે. વિષ્ય નવો નથી પણ કોઈપણ કોશિશને આપણે અંત કહી શકતા નથી. દરેકની પોતાની એક આગવી શૈલી હોય છે અને પ્રગતિના પંથા સદાને માટે ખુલ્લા છે.

અદ્દાહ તઆલા આ કિતાબથી જે એની જરૂરતના સમયે છપાઈ રહી છે, કૌમને ફાયદો પહોંચાડે અને લેખક તેમજ બીજા સહકારીઓ માટે આખેરતનું ભાથું બનાવે એવી દુઆ છે. આમીન.

– (હઝરત મૌલાના) અબૂબક મોસાલી

(સા. દા.બ.)

સંપાદકની વાત

તમામ પ્રકારની તારીફ અદ્વાલ તઆલાના માટે જ છે જે ઘરતી આકાશ તેમજ બધી મખ્લૂકાતનો સર્જનહાર છે. હર ઘડી દુરુદો સલામ થાય અદ્વાલ તઆલાના અંતિમ નબી મુહમ્મદુર્રસૂલુલ્લાહ પર જેમણે આ જગતમાં પધારી માનવ જાતને સીધો માર્ગ બતાવ્યો, તેમના ઉપર ને તેમની ઔલાદ તથા તેમની બીવીઓ પર જે ઉમ્મતની માઓ છે તથા તેમના સાથીઓ પર.

બાદ, રમઝાનુલ મુબારકનો મહિનો પૂરો થતા જ હજ અને કુરબનીની તૈયારીઓ શરૂ થવા માંડે છે. હજારો લોકો હરમારીફ તરફ જવાના મુબારક ઈરાદાથી પોતાના ઘરોને છોડી નિકળે છે. જેથી તેમની રેહબરી માટે ‘હજના પાંચ દિવસો અને ઉમરહનો તરીકો ટૂંકમાં (ઉર્દૂ-ગુજરાતી)’ તથા ‘ઔરતો સંબંધિત હજના મસાઈલ’ નામની પુસ્તિકાઓ પ્રકાશિત કરી હજમાં જવાવાળા સુધી પહોંચાડવામાં આવી છે. આ જ સમયમાં કુરબાનીન મુબારક ઈબાદત પણ આવે છે. જેથી આ પુસ્તિકામાં કુરબાનીના ફઝાઈલ અને મસાઈલ લખી ઉમ્મતના નામે પેશ કરવામાં આવે છે.

કુરબાનીના મસાઈલની આ કિતાબ ખરેખર આ નાચીઝના તે લેખોનો સંગ્રહ છે જે ગયા વર્ષોમાં કુરબાનીના મોકાઓ પર ‘ઉમ્મીદ’ વિકલી તથા બીજા અમુક મુસ્લિમ પેપરોમાં પ્રકાશિત થયા હતા. તેનું સંકલન કરી તેમાં કંઈક સુધારા વધારા કરી આ નાનકડી કિતાબની સૂરતમાં રજૂ કરી રહ્યો છું. અદ્વાલ તઆલાથી દુઆ છે કે એને પોતાની બારદગાહમાં કબૂલ ફરમાવી કિયામત સુધી ઉમ્મતને એનાથી ફાયદો પહોંચાડે અને મારા માટે સવાબે જારિયહ તથા આખેરતમાં નજાતનો ઝરીયો બનાવે. આમીન.

હું ઉસ્તાદ મુહતરમ જન્બા હઝરત મૌલાના અબૂબક સાહબ મોસાલી દા.બ.નો શુકગુઝાર છું કે તેમણે કિતાબને જોઈ પોતાના મુબરક અભિપ્રાયથી કિતાબને ફાયદારૂ પ થવામાં ચાર ચાંદ લગાવી દીધા. ફ જગાહુમુલ્લાહ અહસનલ જગા.

– મુહમ્મદ ઈદ્રીસ પટેલ ફલાહી વરેદી

૧૭ ઝીલ્હિઅદહ ૧૪૨૭, તા. ૧૩-૧૨-૨૦૦૬

કુરબાની જીવનનું બીજું નામ છે

કુરબાની વિના કશુંય મળતું નથી જો સમય અને શ્રમ કુરબાન કરવામાં આવે છે ત્યારે દૌલત અને આબરુ સાંપડે છે. જ્યારે દૌલત કુરબાન કરવામાં આવે છે ત્યારે જીવનદોરી મળે છે. જ્યારે ખાદ્ય પદાર્થ દાંત તળે ચકદાઈ કુરબાન થાય છે ત્યારે શરીરમાં ઓતપ્રોત થાય છે. કાપડ કાતર વડે દરજી કુરબાન કરે છે ત્યારે સુંદર વસ્ત્ર બને છે. વૃક્ષોનો વધ થાય છે ત્યારે તારા સારુસુંદર ફરનીયર બને છે. જ્યારે માનવ જાતિનું બલિદાન અપય છે ત્યારે એક રાજકર્તા બીજ રાજકર્તાને જીતી લે છે. લોખંડના મોટા જથ્થાને ઘગધગતા અંગારા ઉપર કુરબાન કરવામાં આવે છે ત્યારે ઉપયોગી મશીનરી ઉત્પન્ન થાય છે. સોનાનો ભોગ અપાય છે ત્યારે મન ભાવતા અલંકાર બને છે. મીનની કુરબાની થાય છે ત્યારે અમુલ્ય મોતી પેદા થાય છે. આ બધી ખુદ્દી વાતો જોયા અને જાણ્યા પછી તું કહી શકે છે કે કુરબાનીથી કશો લાભ નથી ?

હે આસમજી માનવી ! પ્રથમ આત્મ બલિદાન અને કુરબાનીનો નિર્ભય જુસ્સો તારી અંદર પેદા કર અને વ્હાલામાં વ્હાલી સંસારી વસ્તુ ખુદાના માર્ગમાં કુરબાન કરવા તત્પર થા, ફરી ખુદાઈ પ્રેમ ઉપર કુરબાન થવાની તું પોતે કોશિશ કર કેમ કે એ કુરબાનીનું નામ જ જીવન છે !

કુરબાનીના ફઝાઈલ

રસૂલુલ્લાહ (સલ.) એ ફરમાવ્યું કે ઈદના બે

મહિના અધૂરા નથી થતા રમઝાન અને ઝિલહિજજહ.
(મુસ્લિમ-તિરમિઝી) એટલે કે જો કે આ મહિના ૨૯
દિવસોના થાય પરંતુ તેમાં કરેલા કામો-અમલોનો સવાબ
૩૦ દિવસોનો જ મળશે.

હઝરત ઝૈદ બિન અકરમ (રદિ.)થી રિવાયત છે કે
લોકોએ પૂછ્યું, ‘હે અલ્લાહના રસૂલ ! આ કુરબાની શું
વસ્તુ છે ?’ ઉત્તર આપ્યો, ‘તમારા બાપ ઈબ્રાહીમ
(અલય.)ની સુન્નત છે. ‘લોકોએ પૂછ્યું, ‘અમને એમાં શું
મળે છે’ તો ફરમાવ્યું, ‘દરેક વળના બદલામાં એક નેકી.’
સહાબાએ પૂછ્યું, ‘ઘેંટાના ઊનનો શું હુકમ છે ?’ ફરમાવ્યું
: ‘ઊનના દરેક વાળના બદલામાં પણ એક નેકી છે.’
(મુસ્નદે અહમદ ભાગ-૪, પાના-૩૬૮)

હઝરત આઈશા (રદિ.) થી રિવાયત છે કે
રસૂલુલ્લાહ (સલ.)એ ફરમાવ્યું કે, ‘ઝિલહિજજહની દસમી
તારીખ એટલે કે બકરા ઈદના દિવસે આદમના દિકરાનો
કોઈ અમલ (કાર્ય) અલ્લાહ તઆલાને કુરબાનીથી વધારે
પ્રિય નથી અને કુરબાનીનું જાનવર કિયામતના દિવસે
પોતાના શીંગડાઓ, બાલો અને ખરો સાથે (જીવતું થઈ)
આવશે અને કુરબાનીનું ખૂન જમીન પર પડવા પહેલાં
(અલ્લાહ તઆલાની ખુશી અને મક્બુલિયતના) સ્થાન સુધી
પહોંચી જાય છે. માટે દિલની પૂરી ખુશીના સાથે કુરબાની
કર્યા કરો.’ (તિરમિઝી)

અમુક દિવસોમાં અમુક ઈબાદતોનો ખુસુસી બદલો
અને સવાબ છે. અલ્લાહ તઆલાને બકરા ઈદના દિવસે

સૌથી વધુ આ કાર્ય પ્રિય છે કે તેના નામ પર વધારે ને વધારે પ્રાણો કુરબાન કરવામાં આવે.

ખરેખર આ તો માનવીના જઝબાતની કુરબાની અને તેના મરી ફિટવાની પરીક્ષા છે. આની શરૂઆત ઈસ્લામી શરીઅતના એક પવિત્ર નબી હઝરત ઈબ્રાહીમ (અલય.)ની એક અણમોલ કુરબાનીથી થઈ છે.

હઝરત ઈબ્રાહીમ (અલ.)એ પોતાના એક નવાઈના દિકરાના ગળા પર છરી ફેરવી દીધી. જો કે અલ્લાહ તઆલાએ તેમના વ્હાલા પુત્રના પ્રણ બચાવી લીધા. આ ખરી કુરબાનીની હિંમત તો કોણ કરી શકે છે જેથી અલ્લાહ તઆલાએ પોતાની મહેરબનીથી આનો હુકમ તો ન આપ્યો, પરંતુ આ ઉચ્ચ કુરબાનીની યાદ આ ઉમ્મતમાં બાકી રાખી અને તાકતવાળા લોકોને કુરબાની કરવાનો હુકમ આપ્યો.

અલ્લાહ તઆલાએ ફરમાવ્યું : “અલ્લાહ તઆલાની પાસે ન તે પ્રાણીઓનું ગોશ્ત પહોંચે છે ન તેમનું લોહી બલ્કે તેના પસે તો તમારો તકવો પહોંચે છે.” (સુરતુલ હજજ)

માટે જ્યારે છરી ચલાવી દીધી, કુરબાનીના જઝબા અને દિલના તકવાની પરીક્ષા થઈ ગઈ. લોહીનું ટીપું જમીન પર પાછળથી પડ્યું તે પહેલાં નેક નિયત કબૂલ થઈ ગઈ.

આ આયત્થી આ હકીકત તો ખુલી ગી કે ફક્ત

લોહી વહાવી દેવાથી અથવા ગેશત ખાવાથી—ખવડાવી દેવાથી જ અદ્ધાહ તઆલોની ખુશી મળી નથી જતી બલ્કે તેને ત્યાં તો અસલી કિંમત તકવો, દિલની સાચી નિયત, મોહબ્બતનો જોશ અને કુરબાનીના જઝબાની છે. જે બંદામાં આ ગુણ જેટલો વધારે હશે તેની કુરબાની એટલી જ વધારે સ્વીકાર્ય હશે. (અત્તરગીબ વત્તરહીબ ભાગ-૨, પાના ૩૯૨)

કોઈ હલાલ જાનવરને અદ્ધાહ તઆલોની નઝદીકી પ્રાપ્ત કરવા માટે ઝબહ કરવાનું તે સમયથી જ શરૂ થયું જ્યારથી હઝરત આદમ (અલય.) આ દુનિયામાં તશરીફ લાવ્યા અને દુનિયાઆબાદ થઈ.

સૌ પ્રથમ હઝરત આદમ (અલ.)ના બે છોકરાઓ હાબિલ અને કાબિલે કુરબાની આપી. જેમાંથી હાબિલની કુરબાની અદ્ધાહ તઆલોને ત્યાં કબૂલ થઈ અને કાબિલની કબૂલ ન થઈ.

કુરબાની એક ઘણી મોટી ઈબાદત છે અને ઈસ્લામની ખાસ નિશાનીઓમાંથી છે. ઈસ્લામપૂર્વ પણ કુરબાનીને ઈબાદત સમજવામાં આવતી હતી પરંતુ તે મૂર્તિઓના નામે થતી હતી એવી જ રીતે આજે પણ બીજા ધર્મોમાં મૂર્તિઓના નામે કુરબાની કરવામાં આવે છે.

રસુલુલ્લાહ (સલ.) હિજરત પછી દસ વર્ષ મદીના શરીફમાં રહ્યા, દર વર્ષે નિયમીત કુરબાની કરતા રહ્યા. આનાથી માલમ પડ્યું કે કુરબાની ફક્ત મક્કા શરીફ માટે

જ ખાસ નથી, બલ્કે દરેક માણસ પર દરેક જગ્યાએ શરતો હોવા પછી વાજિબ છે અને મુસલમાનોને આના પર ભાર દેવામાં આવતો. એટલા માટે જ જુમહુર ઉલ્માના સમક્ષ કુરબાની વાજિબ છે. (શામી, તારીખે કુરબાની પાના ૨૧)

કુરબાનીનો હુકમ હિજરતના બીજા વર્ષે ઉતર્યો. આ પ્રમાણે રસૂલુલ્લાહ (સલ.)એ નવ વર્ષો સુધી લગાતાર કુરબાની કરી અને કુરબાની ન કરનાર પર ગુસ્સો પણ ફરમાવ્યો.

હઝરત અબૂ હુરૈરહ (રદિ.) મરફૂઅ રિવાયત નકલ કરે છે કે જેને તાકાત હોય છતાં કુરબાની ન કરે તો તે અમારી ઈદગાહના પાસે ન આવે. (ઈબ્ને માજા)

રસૂલુલ્લાહ (સલ.)એ ફરમાવ્યું જે માણસે ઈદની નમાઝથી પહેલાં ઝબહ કર્યું તેણે પોતાના માટે ઝબહ કર્યું અને જેણે નમાઝ પછી ન્બહ કર્યું તેનો ફરીજો પૂરો થયો અને તેણે મુસલમાનોનો દુરૂસ્ત રસ્તો પ્રાપ્ત કરી લીધો. (બુખરી-મુસ્લિમ)

આ હદીસ શરીફથી જાણવા મળ્યું કે કુરબાની ઈદની નમાઝ પછી જ દુરૂસ્ત છે. ઈદની નમાઝ પહેલાં કુરબાની સહીહ થશે નહીં.

કુરબાની કોના પર વાજિબ છે ?

કુરબાની દરેક તે મુસલમાન પર વાજિબ છે જે આકિલ (અકલમંદ) બાલિગ (પુખ્ત વયનો) અને મુકીમ

હોય (મુસાફિર ન હોય) અને તેની પાસે માલિકીના સાડા બાવન તોલા ચાંદી અથવા એટલી કિંમતનો માલ હોય અને તે તેની અસલી જરૂરતથી વધારે હોય. આ માલ જો એ સોનું—ચાંદી હોય કે વેપારનો માલ હોય કે જરૂરતથી વધારે ઘરનો કોઈપણ સામાન હોય કે રહેવાના મકાનથી વધારાનું ઘર હોય એ બધું જ અંદર શામલ છે. અને એવા માણસ ઉપર કુરબાની વાજિબ છે. કુરબાનીના આ માલ પર વર્ષ પુરું થવું પણ જરૂરી નથી.

જો કોઈ માણસ કુરબાનીના ત્રણ દિવસોમાંથી છેલ્લા દિવસે પણ એટલા માલનો માલિક થઈ જશે તો તેના ઉપર પણ કુરબાની વાજિબ છે.

નાનાં બાચક અથવા ગાંડા માણસ પાસે જો એટલો માલ હોય તો આ બન્ને પર અથવા તેના તરફથી તેના વાલી પર કુરબાની વાજિબ નથી.

જો કોઈ માણસ શરઈ કાયદા પ્રમાણે મુસાફિર હોય એટલે કે કુરબાનીના દિવસોમાં તે પોતાના વતનથી ૪૮ માઈલ દૂરી પર ચાલ્યો જાય તો તેના ઉપર કુરબાની વાજિબ નથી. અને જો કુરબાનીના દિવસો એટલે કે ૧૦, ૧૧, ૧૨ ઝિલહિજજહના સૂરજ આથમવા પહોંચ્યાં તે પોતાના ઘરે આવી ગયો અને તે હેસિયતવાળો છે તો તેના પર કુરબાની વાજિબ છે.

જો કોઈ માણસ પર કુરબાની વાજિબ નથી છતાં તેણે કુરબાનીના દિવસોમાં કુરબાનીની નિયતથી કોઈ

જાનવર ખરીદી લીધું તો તે જ જાનવરની કુરબાની તેના પર વાજિબ થઈ જાય છે. જેનું પુરું કરવું તે બંદા પર વાજિબ છે.

પુરુષોની જેમ જો સ્ત્રીઓ પાસે પણ નિસાબ જેટલો માલ હોય તો તેમના પર પણ કુરબાની વાજિબ છે.

કુરબાની ફક્ત પોતાના તરફથી વાજિબ છે. ઔલાદ કે બીજા કોઈ સગાના તરફથી વાજિબ નથી.

કોઈની દસ ઔલાદ હોય અને બધા એક સાથે રહેતાં હોય અને ઘરના બધા માલનો અસલ માલિક બાપ છે તો બાપના જીવનમાં બાપના ઉપર જ કુરબાની વાજિબ છે. એટલે કે તે પોતાના જ નામથી કુરબાની કરે અને જો પત્ની પાસે પણ નિસાબ જેટલો માલ હોય તો તેના પર પણ કુરબાની વાજિબ છે. એવી જ રીતે કોઈ છોકરા પાસે પણ સાડા બાવન તોલા ચાંદી જેટલા તેની માલિકીના પૈસા અથવા એટલા પૈસાનો વધારાનો સામાન હોય તો તેના પર પણ કુરબાની વાજિબ થશે. દરેકે અલગ પોતાના નામથી કુરબાની કરવી પડશે.

અમુક લોકો એમ કરે છે કે કોઈ વર્ષ તો પોતાના નામથી કુરબાની કરે છે, કોઈ વર્ષ પોતાની પત્ની તરફથી તો કોઈ વર્ષ પોતાના છોકરા તરફથી. એટલે કે દર વર્ષે નામ બદલ્યા કરે છે તો એ સહીહ નથી. એટલે કે જો તે માણસ પોતે નિસાબનો માલિક છે તો તેણે પોતાના તરફથી જ કુરબાની કરવી જરૂરી છે. જો તેણે પોતાના નામથી

કુરબાની ન કરી અને બીજા કોઈના નામથી કરી દીધી તો તેની પોતાની વાજિબ કુરબાની બાકી રહી જશે.

જો બાપનું મરણ થઈ ગયું અને બધી ઔલાદ એક સાથે રહીને કારોબાર કરે છે તો જો આ બધો ભેગો—સંયુક્ત માલ વહેંચણી કર્યા પછી જો બધા જ ભાઈઓ નિસાબના માલિક થઈ જતા હોય તો દરેકે પોત-પોતાના નામથી કુરબાની કરવી વાજિબ છે. જો કોઈ એક ભાઈના નામથી જ કરી તો બાકી ભાઈઓની કુરબાની બાકી રહી જશે.

જો મા-બાપ પર કુરબાની વાજિબ હતી અને તે ન કરી શક્યા તો તેમના માટે વસિયત કરવું જરૂરી છે. જો વસિયત કરી તેમનું મરણ થયું તો તેમના માલમાંથી (માલના ત્રીજા ભાગમાંથી) કુરબાની કરવું જરૂરી છે. અને જો વસિયત કરી નહીં તો તેમના તરફથી કુરબાની કરવું વાજિબ નથી. જો કોઈ માણસ તેમના તરફથી કુરબાની કરશે તો આ કુરબાની નફલ થશે. તેમની વાજિબ કુરબાની અદા થશે નહીં. ફક્ત નફલ કુરબાનીનો સવાબ પહોંચતો રહેશે. (તારીખે કુરબાની ૪૦ થી ૪૩) (મસાઈલે ઈદૈન વ કુરબાની ૧૧૭ થી ૧૧૮)

કુરબાની ન કરવા પર ધમકી

હઝરત અબૂ હુરૈરહ (રદિ.)થી રિવાયત છે કે રસૂલુલ્લાહ (સલ.)એ ફરમાવ્યું, ‘જેની પાસે તાકાત હોય છતાં તે કુરબાની ન કરે તો તે અમારી ઈદગાહ પાસે પણ

ન આવે.’

પૂરી ઉમ્મતે ઈસ્લામિયહ એક ઉત્તમ શિઆર અને હઝરત ઈબ્રાહીમ (અલય.)ની યાદગાર મનાવી રહી છે. તેમાંથી જ એક માણસ જેને અદ્દાહ તઆલાએ બધું જ આપ્યું છે અને તે આસાનીના સાથે આ અણમોલ સુન્નતમાં ભાગીદાર બની શકે છે છતાં તે બેદરકારી વર્તી રહ્યો છે તો તે શું મોં લઈને બધા મુસલમાનોની સાથે ઈદ મનાવવા આવે ? (અત્તરગીબ ભાગ-૨, પાના ૩૮૪)

ઘણાં લોકો તાકાત હોવા છતાં કુરબાની નથી કરતાં. ખાસ કરીને ગામડાંઓમાં ઘણી જ બેદરકારી હોય છે. જો કે હદીસ શરીફમાં આવ્યું છે કે ‘જે તાકાતવાળો કુરબાની ન કરે તે અમારી ઈદગાહ પાસે ન આવે’ અને આ વાત બધા જ જાણે છે કે ઈદગાહમાં તે લોકો જ જાય છે, જે મુસલમાન હોય છે. અને ઈદગાહથી તે લોકો દૂર રહે છે જે કાફિર હોય છે, માટે હવે વિચારી લેવું જોઈએ કે કુરબાની ન કરનારાઓ માટે કેટલી ભારે ધમકીઓ આપેલી છે. (અગલાતુલ અવામ પાના ૧૩૩)

ઈસ્લામ ધર્મ એક સંપૂર્ણ ધર્મ છે, જેમાં માણસની કયામત સુધીની જરૂરિયાતની વસ્તુઓનો ખ્યાલ રાખવામાં આવ્યો છે. કુરબાની વિશે શરીઅતે જે રિઆયતો આપી છે તેના પર ચાલે તો આસાની થઈ જાય છે. સારું તો આ જ છે કે જેના ઉપર કુરબાની વાજિબ છે તે એક બકરાની કરે. પરંતુ જો આની હિંમત ન હોય તો મોટા જાનવરમાં એક ભાગ ચોક્કસ નાથી આ વઈદથી બચી જાય. કેમ કે મોટા

જાનવરમાં સાત ભાગ હોય છે. જો કોઈ ગામ કે શહેરમાં મોટા જાનવર મળતા ન હોય અથવા તેનું ગોશ્ત ત્યાં ખવાતું ન હોય તો કુરબાનીની રકમ દીની મદરેસાઓમાં જ્યાં કુરબાનીનો બંદોબસ્ત રાખેલો હોય ત્યાં મોકલી દે અને ડબલ સવાબ કમાઈ લે. (મસાઈલે કુરબાની પાના ૩૧, ૩૨)

મર્દૂમો માટે કુરબાની

હઝરત અનસ (રદિ.) ફરમાવે છે કે મેં હઝરત અલી (રદિ.)ને બે દુંબા કુરબાની કરતા જોયા તો મેં તેમનાથી અર્જ કરી કે આ શું છે ? (એકની જગ્યાએ બેની કુરબાની કરો છો ?) તેમણે ફરમાવ્યું કે રસૂલુલ્લાહ (સલ.)એ મને વસિયત કરી હતી કે (આપની વફાત પછી) આપના તરફથી કુરબાની કર્યા કરું માટે એક કુરબાની આપના તરફથી કરું છું. (અબૂદાઉદ, તિરમિઝી)

હઝરત અલી (રદિ.) એક દુંબાની કુરબાની પોતાના તરફથી કરતા હશે અને બીજાની રસૂલુલ્લાહ (સલ.)ના તરફથી અને એવું લાગે છે કે હઝરત અલી (રદિ.)નો હંમેશાનો આ મા'મુલ હતો કે તેઓ દર વર્ષે રસૂલુલ્લાહ (સલ.)ના તરફથી કુરબાની કરતા હતા. (મઝાહિરે હક્ક ભાગ-૨, પાના ૩૦૩)

કુરબાનીમાં મચ્ચિતના માટે પૂરો એક ભાગ રાખવો અથવા પોતાના તરફથી એક ભાગ કુરબાની કરીને સવાબ પહોંચાડવું બંને દુરુસ્ત છે. (ઈમદાદુલ ફતાવા ભાગ-૨,

પાના-૫૩૩)

મુરદાના તરફથી કુરબાની કરવું જાઈઝ છે અને મુરદાને સવાબ મળશે. (કિફાયતુલ મુફતી ભાગ-૮, પાના-૨૦૪)

જે કુરબાની બીજાના તરફથી કરવામાં આવે (એટલે કે મયિતે પોતાના માલમાંથી કુરબાની કરવાની વસિયત ન કરી હોય તેમાં)એક ભાગ જ એકથી વધારે મુરદાઓ તરફથી કુરબાની થઈ શકે છે કેમ કે તે જાનવર તો કુરબાની કરનારની માલિકીનું હોય છે. મુરદાને તો સવાબ જ પહોંચે છે. (ઈમદાદુલ ફતાવા ભાગ-૩, પાના-૫૭૩)

ઈસાલે સવાબ માટે જરૂરી નથી કે મોટા જાનવરમાં સાત મુરદાઓને જ ઈસાલે સવાબ કરવામાં આવે બલકે જેટલા પણ મુરદાઓને સવાબ પહોંચાડવું હોય પહોંચાડી શકે છે. સાત માણસો તો કુરબાની જાઈઝ થવા માટે શર્ત છે. (કિફાયતુલ મુફતી ભાગ-૮, પાના-૨૦૬)

કુરબાનીના દિવસોમાં મુરદાને ઈસાલે સવાબ માટે પૈસા વગેરે સદકો કરવા કરતાં કુરબાની કરવું અફઝલ છે. (ફતાવા રહીમિયહ ભાગ-૨, ભાગ-૮૭)

જે માણસે પોતાના માલમાંથી મયિતના માટે કુરબાની કરી. હવે જો તેના ઉપર પણ કુરબાની વાજિબ હતી અને પોતાના તરફથી કુરબાની નથી કરી તો આ કુરબાની તેના પોતાના તરફથી થઈ જશે અને મયિતને

સવાબ પહોંચશે નહીં. અને જો તેણે પોતાની કુરબાની અલગ કરી છે તો આ કુરબાની મચ્ચિતના તરફથી સહીદ થઈ જશે એટલે કે મુરદાને સવાબ પહોંચશે. (કિફાયતુલ મુફતી ભાગ-૮, પાના-૨૦૫)

મહૂમોના તરફથી કુરબાની કરવું સુન્નત છે. કરનારને પણ સવાબ મળશે. (અઝીઝુલ ફતાવા ભાગ-૨, પાના-૨૦૦)

કુરબાનીના મસાઈલ

ઝિલહિજ્જહનો મહિનો આરંભ થયા પછી મુસ્તહબ આ છે કે માણસ શરીરના વાળો ન કપાવે અને નખો ન કાઠે. ખાસ કરીને જેને કુરબાની કરવાની છે તેને આની વધુ તાકીદ કરવામાં આવી છે.

હઝરત ઉમ્મે સલમા (રદિ.)થી રિવાયત છે કે રસૂલુલ્લાહ (સલ.)એ ફરમાવ્યું જેની કુરબાની કરવાની હોય અને ઝિલહિજ્જહનો ચાંદ દેખાય તો તે માણસ પોતાના વાળ ન કપાવે અને ન તો પોતાના નખોમાંથી ત્યાં સુધી કંઈક કપાવે જ્યાં સુધી કુરબાની ન કરી લે. (મુસ્લિમ શરીફ ભાગ-૨, પાના-૧૬૦)

જેના પર સદકઅે ફિત્ર વાજિબ છે તેના પર ઈદના દિવસોમાં કુરબાની કરવું વાજિબ છે અને જો એટલો માલ ન હોય જેના હોવાથી સદકઅે ફિત્ર વાજિબ થાય છે તો તેના પર કુરબાની પણ વાજિબ નથી. પરંતુ છતાં જો તે કુરબાની કરે તો ઘણો જ સવાબ મળશે. (દુર્રે મુખ્તાર

ભાગ-૨, પાના-૨૩૧)

મુસાફિર પર કુરબાની વાજિબ નથી. (હિદાયહ પાના ૪૨૯)

દસમી, અગ્યારમી, બારમી તારીખ સફરમાં ગઈ પરંતુ બારમી તારીખના સૂરજ ગુરૂબ થવાથી પહોલાં સફર પૂરો થઈ ગયો એટલે કે ઘરે પહોંચી ગયો અથવા પંદર દિવસ કોઈ જગ્યાએ થોભવાની નિયત કરી લીધી તો હવે કુરબાની કરવું વાજિબ થઈ ગયું. એવી જ રીતે જો પહેલાં તો એટલો જ માલ હતો જેથી કુરબાની વાજિબ ન હતી પછી બારમી ઝિલહિજજહના સૂરજ ગુરૂબ થવા પહેલાં કોઈ જગ્યાએથી માલ આવી ગયો તો કુરબાની વાજિબ થઈ ગઈ. (આલમગીરી ભાગ-૫, પાના ૨૯૨)

કુરબાની ફક્ત પોતાના જ તરફથી કરવું વાજિબ છે. ઔલાદના તરફથી કરવું વાજિબ નથી. બલ્કે નાબાલિગ ઔલાદ જો માલદાર હોય તો પણ તેના તરફથી કુરબાની કરવું વાજિબ નથી. ન તેના માલમાંથી, ન તો પોતાના માલમાંથી. જો કોઈએ તેના તરફથી કુરબાની કરી તો તે નફલ થઈ જશે પરંતુ તે પોતાના જ માલમાંથી કરે તેના માલમાંથી ન કરે. (હિદાયહ ભાગ-૪, પાના-૨૨૮)

એક માણસ પર કુરબાની વાજિબ હતી પરંતુ કુરબાનીના ત્રણે દિવસો પસાર થઈ જવા છતાં તેણે કુરબાની ન કરી તો તે એક બકરી અથવા એક ઘેંટાની કિંમતનો સદકો કરી દે. અને જો બકરી ખરીદેલી જ હતી

તો તે બકરીને જ સદકો કરી દે. (શામી ભાગ-૫, પાના-૨૮૬)

કુરબાનીનું જાનવર ખરીદી લીધું અને કોઈક કારણસર તેની કુરબાની ન કરી શક્યો તો તે જાનવર જીવતું સદકો કરી દે. અને જો મસ્જિદો બંધ ન હોવાને લઈ કુરબાનીના દિવસો પછી તેને ઝબહ કરી નાંખ્યું તો તેનું ગોશ્ત ફકીરોમાં વહેંચી નાખે. માલદારોને ન દે અને જો તે જાનવ બરબાદ થઈ ગયું અને કુરબાની ન કરી શક્યો તો જો તે માણસ માલદાર હોય તો તેના માટે તેની કિંમતનો સદકો કરી દેવું વાજિબ છે. (ફતાવા રહીમિયહ ભાગ-૬, પાના-૧૬૪)

જો કુરબાનીના દિવસો પૂરા થઈ ગયા અને કોઈ કારણસર કુરબાની ન કરી શક્યો તો કુરબાનીની કિંમત ફકીરોમાં સદકો કરી દેવું વાજિબ છે. પરંતુ કુરબાનીના દિવસોમાં જ જાનવરની કિંમત સદકો કરી દેવાથી આ વાજિબ અદા થશે નહીં, હંમેશા ગુનેહગાર રહેશે. (જવાહિરુલ ફિકહ ભાગ-૧, પાના-૪૪૮)

જો કોઈ માણસે ઘણાં વર્ષો કુરબાની ન કરી હોય તો હવે તે દર વર્ષની કુરબાનીના બદલે તે કુરબાનીની કિંમતનો સદકો કરી દે. (અઝીઝુલ ફતાવા ભાગ-૧, પાના-૭૨૪)

જો કુરબાનીનું જાનવર ખરીદ્યું હતું અને કુરબાનીના દિવસોમાં તેને ઝબહ ન કર્યું તો તે જાનવર

જીવતું જ સદકો કરી દે અને જો જાનવર ખરીદ્યું ન હતું તો તે કિંમત સદકો કરી દેવામાં આવે. (શામી ભાગ-૫, પાના-૨૦૯)

જો કોઈ માણસે કુરબાનીના દિવસો આવવા પહેલાં એક જાનવર કુરબાનીની નિયતથી ખરીદ્યું પરંતુ કુરબાનીના દિવસો આવવા પહેલાં જ તે સાહેબે નિસાબ ન રહ્યો અને કુરબાનીના છેલ્લા દિવસે પણ તે સાહેબે નિસાબ ન રહ્યો તો આ જાનવરને તે વેચી શકે છે અને તેની કિંમત પોતાના કામમાં લઈ શકે છે. હવે જો કુરબાનીના છેલ્લા દિવસે પણ તે સાહેબે નિસાબ બની જાય તો તેના પર કુરબાની કરવું વાજિબ છે. જોઈએ તો આ જ જાનવરની કરે કે અથવા બીજા જાનવરની કરે. (ફતાવા મહમુદિયહ ભાગ-૨, પાના-૩૨૩)

ગાય, બળદ, ભેંસ, ઊંટ વગેરે મોટા જાનવરોમાં સાત ભાગો થઈ શકે છે. એટલે કે એક મોટા જાનવરમાં સાત માણસો પોતાના ભાગ કરી શકે છે. પરંતુ શર્ત એ કે કોઈનો ભાગ સાતમા ભાગથી ઓછો ન હોય અને બધાની જ નિયત કુરબાની કે અકીકા કરવાની હોય. ફક્ત ગોશત ખાવાની નિયત ન હોય. જો કોઈનો ભાગ સાતમા ભાગથી ઓછો હશે તો કુરબાની દુરુસ્ત થશે નહીં. (આલમગીરી ભાગ-૫, પાના-૨૯૭)

ઉપરના જાનવરોમાં સાત ભાગ થઈ શકે છે. તેનાથી વધુ નહીં. પરંતુ છ કે પાંચ અથવા એનાથી પણ ઓછા ભાગ હોય તો પણ દુરુસ્ત છે. અહિં સુધી કે જો

એક જ માણસ એક મોટા પૂરા જાનવરની કુરબાની પોતાના જ તરફથી કરે તો પણ જાઈઝ છે. (આલમગીરી ભાગ-૫)

જો કોઈ મોટા જાનવરમાં આઠ જણા ભાગીદાર થઈ ગયા તો કોઈની પણ કુરબાની થશે નહીં. (આલમગીરી ભાગ-૫, પાના-૨૯૭)

કુરબાનીના જાનવરને થોડાક દિવસો પહેલાંથી પાળવું અફઝલ છે, પરંતુ કુરબાનીના જાનવરનું દૂધ કાઢવું કે તેના વાળ કાપવું જાઈઝ નથી. અને જો કોઈએ આમ કર્યું તો દૂધ અને વાળ અથવા તેની કિંમતનો સદકો કરી દેવું વાજિબ છે. (જવાહિરુલ ફિકહ ભાગ-૧, પાના-૪૫૦)

કુરબાનીના જાનવરની ઉંમર

કુરબાનીના જાનવરની ઉંમર નક્કી છે. બકરો એક વર્ષનો ગાય, ભેંસ, બળદ બે વર્ષના અને ઊંટ પાંચ વર્ષનું હોવું જરૂરી છે. વધુ પડતું જાનવરોની સહીહ ઉંમર ખબર નથી હોતી જેથી તેના દાંતો પરથી ઉંમર માલુમ કરવાનો અને તેના પર અમલ કરવાનો હુકમ સાવચેતીના રૂપે આપવામાં આવ્યો છે. દાંતોની નિશાની એવી છે કે તેમાં નાની ઉંમરનું જાનવર નથી આવી શકતું. વધારે ઉંમરનું જાનવર આવ જાય એ બની શકે છે અને એમાં કોઈ વાંધો પણ નથી.

જો કોઈના ઘરે બકરો પહેલી ઝિલહિજજહના દિવસે જન્મ્યો અને ત્યાં જ મોટો થયો તો આવતા વર્ષે બકરા ઈદના દિવસે તે એક વર્ષ નવ દિવસનો થઈ જશે.

હવે તેના પાકા દાંતો પણ ન નિકળ્યા હોય તો પણ કુરબાની કરી શકાય છે કેમ કે તેની ઉંમર ચોક્કસપણે એક વર્ષ પૂરી થઈ નવ દિવસ વધારે થઈ ચૂકી છે પરંતુ તે આ નથી કહી શકતો કે દાંત વિનાના દરેક બકરાની કુરબાની થઈ શકે છે કે તેની ઉંમર એક વર્ષ હોવાનું ચક્રીન હોય કે ન હોય.

કોઈ બકરાનું પૂરા વર્ષનું હોવું (જેના જન્મની તારીખ ખબર ન હોય અથવા તેમાં શંકા હોય) બે દાંતો વિના માલુમ નથી થઈ શકતું. માટે આમ હુકમ આ જ આપવો યોગ્ય છે અને આ જ આપવામાં આવ્યો છે. (મસાઈલે ઈદેન વ કુરબાની, કિફાયતુલ મુફતીના હવાલાથી)

કુરબાનીના જાનવરોમાં ઊંટ પાંચ વરસનું, ગાય અને ભેંસ બે વર્ષના, ઘેટું-બકરું એક વર્ષનું હોવું જરૂરી છે. એનાથી ઓછી ઉંમરનું જાઈઝ નથી.

દુંબો છ માસનો હોય અને એટલો મોટો હોય કે એક વર્ષના દુંબાઓમાં છોડી દેવામાં આવે તો તે અલગ ન પડે, નાનો ન દેખાય તો તેની કુરબાની જાઈઝ છે.

કુરબાનીના જાનવરમાં ઉંમરની જ ગણતરી છે. બે દાંતોનું હોવું તેની નિશાની છે. જો દાંત ન પણ હોય અને ઉંમર હોય તો કુરબાની જાઈઝ છે.

કુરબાની માટે ઊંટ પાંચ વર્ષનો અને ભેંસ, પાડો, ગાય પૂરા બે વર્ષના હોવા જરૂરી છે. બકરા બકરી એક

વર્ષનું હોવું જરૂરી છે. જો તેની ઉંમરમાં જરાક પણ કમી છે તો તેની કુરબાની જાઈઝ નથી.

બકરો પૂરા એક વર્ષનો હોવામાં એક અડધો દિવસ પણ ઓછો હોય તો તેની કુરબાની થશે નહીં. (ઈમદાદુલ ફતાવા ભાગ-૩, પાના-૫૮)

જ્યારે કોઈ જાનવરની ઉંમર પૂરી થવાનું યકીન વધુ પડતું થઈ જાય તો તેની કુરબાની દુરુસ્ત છે. નહીં તો નથી. અને જો કોઈ જાનવર જોવામાં પૂરી ઉંમરનું દેખાય છે પરંતુ યકીનના સાથે ખબર છે કે તેની ઉંમર હજી પૂરી નથી તો તેની કુરબાની દુરુસ્ત નથી. (શામી ભાગ-૫, પાના-૫૧૧)

કોઈ જાનવર દેખાવમાં નનું માલમ પડે છે પરંતુ યકીનના સાથે ખબર છે કે તેની ઉંમર પૂરી છે તો તેની કુરબાની દુરુસ્ત છે.

ખામીવાળા જાનવરની કુરબાની

— જો જાનવરને કુરબાની કરવા, ઝબ્હ કરવા માટે સુવડાવ્યું અને છરી ફેરવવા પહેલાં તેની આંખ પોતે જ નિકળી ગઈ તો તેની કુરબાની દુરુસ્ત છે અને કુરબાની કરતી વખતે જે પણ ખામી જાનવરમાં આવી જાય તેની ગણતરી નથી. તે જાનવરની કુરાની જાઈઝ છે. (ઈનાયહ ભાગ-૩, પાના-૩૯૩)

— જે જાનવર નાપાકી કે ગંદકી ખાય છે તેને અમુક દિવસો બાંધી રાખવા પહેલાં તેની કુરબાની જાઈઝ

નથી. જ્યારે તેને અમુક દિવસો બાંધી રાખ્યું જેનાથી તે નાપાકી ન ખાય શકે તો હવે તેની કુરબાની જાઈઝ છે. જો ઊંટ છે તો ચાલીસ દિવસ. ગાય, ભેંસ, બળદને ૨૦ દિવસ અને બકરા બકરીને દસ દિવસ બાંધવામાં આવે. (શામી ભાગ-૫, પાના-૨૦૭)

– જે જાનવરના શીંગડા તૂટી ગયા હોય તેની કુરબાની દુરુસ્ત છે. પરંતુ શીંગડું બિલકુલ જડથી ન તૂટ્યું હોય અને તે ઝબહ કરવાની જગ્યા સુધી પોતાના પગે ચાલીને જઈ શકે. (અઝીઝુલ ફતાવા ભાગ-૧, પાના-૭૨૦)

– કોઈ બીજાના ખેતર કે બીજામાં જાનવર ચરાવવું હરામ છે. (પરવાનગી વિના) પરંતુ તે જાનવરની કુરબાની દુરુસ્ત છે. (ફતાવા મહમૂદિયહ ભાગ-૮, પાના-૨૧૬)

– જે જાનવરનું નાક કપાય ગયું હોય તેની કુરબાની દુરુસ્ત નથી. (આલમગીરી ભાગ-૪, પાના-૨૧)

– જે જાનવરની જીભ કપાય ગઈ હોય જેથી તે ચારો ન ખાય શકતું હોય તેની કુરબાની દુરુસ્ત નથી. (આલમગીરી ભાગ-૪, પાના-૮૦)

– જો બકરી ઘેંટીના એક આંચળથી દૂધ ઉતરતું ન હોય તો તેની પણ કુરબાની દુરુસ્ત નથી. (આલમગીરી ભાગ-૪, પાના-૮૦)

– એવી જ રીતે જે જાનવરનું આંચળ કપાયેલું

હોય અથવા એટલું ઘાયલ હોય કે બચ્ચાને દૂધ ન પીવડાવી શકે તેની કુરબાની પણ દુરુસ્ત નથી. અને જે જાનવરની બિમારી જાહેર હોય તેની કુરબાની પણ દુરુસ્ત નથી.

— ઊંટ, ગાય ભેંસમાં જો એક આંચળ સુકાઈ ગયું હોય તો તેની કુરબાની દુરુસ્ત છે પરંતુ જો બે આંચળો સુકાઈ ગયા હોય કે કપાઈ ગયા હોય તો તેની કુરબાની જાઈઝ નથી. (કિફાયતુલ મુફતી ભાગ-૮, પાના-૧૮૭)

— જો કુરબાનીનું જાનવર ખામી વિનાનું ખરીદ્યું હતું પરંતુ પાછળથી કોઈ એવી ખામી ઉત્પન્ન થઈ ગઈ જેનાથી કુરબાની દુરુસ્ત ન થાય તો હવે જો તે કુરબાની મન્નતની છે તો તેની જગ્યાએ ખામી વિનાનું જાનવર કુરબાની કરવું જરૂરી છે. હવે તે માણસ સાહબે નિસાબ હોય કે ન હોય, અને જો કુરબાની મન્નતની ન હોય તો સાહબે નિસાબ ન હોય તેના માટે તે ખામીવાળા જાનવરની કુરબાની કરી દેવું પૂરતું છે, અને માલદાર માટે તેની જગ્યાએ ખામી વગરનું જાનવર કુરબાન કરવું જરૂરી છે. (આલમગીરી ભાગ-૪, પાના-૮૧)

— જે જાનવરના પેટમાં બચ્ચું હોય તેની કુરબાની સહીહ છે પરંતુ શામીમાં કિફાયહના હવાલાથી લખ્યું છે કે જે જાનવરના વ્યાવાનો સમય નઝદીક હોય તેને ઝબહ કરવું મકરૂહ છે.

— હવે જે બચ્ચું પેટમાંથી નિકળે જો તે જીવતું

નિકળે તો તેને પણ ઝબહ કરી દેવામાં આવે, તેને ખાવું હલાલ છે. અને જો તે મરેલું નિકળે તો ઈમામ અબુ હનીફા (રહ.)ના મત મુજબ તેને ખાવું હલાલ નથી. (અઝીઝુલ ફતાવા ભાગ-૨, પાના-૧૮૨)

— જે જાનવર આંધળું હોય અથવા કાણું (એક આંખવાળું) હોય અથવા તેની એક આંખની ૧/૩ રોશની અથવા તેનાથી વધારે જતી રહી હોય અથવા એક કાન ૧/૩ અથવા એનાથી વધારે કપાઈ ગયો હોય અથવા ૧/૩ પૂંછડી અથવા એનાથી વધારે કપાઈ ગઈ હોય તો આવા જાનવરની કુરબાની દુરુસ્ત ની. (શામી ભાગ-૫, પાના-૩૧૬)

— જે જાનવર એટલું લંગડુ છે કે ફક્ત ત્રણ પગોથી ચાલે છે ચોથો પગ મુકતું જ નથી અથવા ચોથો પગ મુકે તો છે પરંતુ એનાથી ચાલી શકતું નથી તો તેની પણ કુરબાની દુરુસ્ત નથી અને જો ચાલતી વેળા તે પગ જમીન પર ટેકીને ચાલે છે અને ચાલવામાં તેનાથી સહારો લે છે તો એવા જાનવરની કુરબાની દુરુસ્ત છે. (શામી ભાગ-૫, પાના-૩૧૬)

— એટલું પાતળું, બોદું, કમઝોર જાનવર જેની હાડકીઓમાં ગદુદ ન રહ્યું હોય, અથવા જે ઝબહ કરવાની જગ્યાએ પોતે ન જઈ શકતું હોય તેની કુરબાની દુરુસ્ત નથી. અને જો એટલું કમઝોર ન હોય તો બોદુ હોવાનો કોઈ વાંધો નથી, તેની કુરબાની થઈ શકે છે. (જો તે ડોબુ બિમારીના કારણે ન હોય, કુદરતી રીતે જ હોય) પરંતુ

તાજા જાડા જાનવરની કુરબાની કરવું વધારે બહેતર છે.
(શામી ભાગ-૫, પાના-૨૮૨)

— જે જાનવરના દાંત ન હોય (પડી ગયા હોય)
તેની કુરબાની દુરૂસ્ત નથી અને જો અમુક દાંતો પડી ગયા
હોય તો જેટલા પડી ગયા હોય તેનાથી વધારે બાકી છે તો
તેની કુરબાની જઈઝ છે. (દુર્રે મુખ્તાર ભાગ-૨, પાના-
૨૩૬)

— જે જાનવરના જન્મથી જ કાન નથી તેની પણ
કુરબાની જઈઝ નથી. અથવા કાન તો હોય છે પરંતુ કોઈ
કાનનો ૧/૩ ભાગ અથવા એથી વધુ કપાય ગયો છે તો તેનો
પાં આ જ હુકમ છે. અને જો જન્મથી કાન તો છે પરંતુ
બિલ્કુલ નાના નાના છે તો તેની કુરબાની જઈઝ છે. (દુર્રે
મુખ્તાર ભાગ-૨, પાના-૩૨૨)

— જે જાનવરના જન્મથી જ શીંગડા નથી અથવા
શીંગડા તો હતા પરંતુ તૂટી ગય, તેની કુરબાની જઈઝ છે
પરંતુ જો શીંગડા બિલ્કુલ જડથી જ તૂટી ગયા હોય તો
કુરબાની જઈઝ નથી. (આલમગીરી ભાગ-૫, પાના-
૨૮૭)

— જે જાનવરના શીંગડા ન હોય અથવા તૂટી ગયા
હોય અથવા તેના ઉપરનો ખોલ ઉતરી ગયો હોય તેની
કુરબાની દુરૂસ્ત છે. પરંતુ જો શીંગડા જડથી તૂટી ગયા
અથવા ઉખડી ગયા હોય અને મારનો અસર દિમાગ સુધી
પહોંચી ગયો હોય તો એા જાનવરની કુરબાની જઈઝ

નથી. (ફતાવા રહીમિયહ ભાગ-૬, પાના-૧૬૧)

— બાવલા (ગાંડા) અથવા ખુજલીવાળા જાનવરની કુરબાની દુરૂસ્ત છે પરંતુ જો બાવલા હોવાના લઈ ખાઈ-પી નથી શકતો અથવા ખુજલીના કારણે બિલકુલ કમજોર થઈ ગયો હોય તો તેની કુરબાની દુરૂસ્ત નથી. (દુર્રે મુખ્તાર ભાગ-૫, પાના-૨૧૨)

— જે જાનવરનો કાન લંબાઈમાં અથવા તેના મોંના તરફથી ફકત ફાટી ગયો હોય અને લટકતો હોયે આવા પાછળના તરફથી ફાટેલો હોય તેની કુરબાની જાઈઝ છે. (મઝાહિરે હક જદીદ ભાગ-૨, પાના-૩૦૪)

— ચોરી કરનારથી ચોરી કરેલું જાનવર ખરીદ્યું તો તેની કુરબાની જાઈઝ નથી. બીજું જાનવર ખરીદી કુરબાની કરે. (કિફાયતુલ મુફતી ભાગ-૮, પાના-૧૮૭)

— અને જો ઝબહ કરવા પછી અસલ માલિક પરવાનગી આપી દે તો તેને ખાવું જાઈઝ છે. (ઈમદાદુલ ફતાવા ભાગ-૩, પાના-૫૫૦) (મસાઈલે ઈદૈન વ કુરબાની પાના-૧૪૬ થી ૧૫૧)

— કુરબાનીના જાનવરનું ઉત્તમ, મોટું તાજું હોવું અફઝલ અને ખામીઓથી બચેલું હોવું જરૂરી છે.

— હઝરત અલી (રદિ.) ફરમાવે છે કે નબી (સલ.)એ અમને હુકમ આપ્યો કે કુરબાનીના જાનવરની આંખ, કાન, ખૂબ સારી રીતે જોઈ લઈએ અને એવા

જાનવરની કુરબાની ન કરીએ જેના કાનનો પાછળનો ભાગ અથવા આગળનો ભાગ કપાયેલો હોય અને ન એવા જાનવરની કુરબાની કરીએ જેનો કાન ચીરાયેલો હોય અથવા જેના કાનમાં કાણું હોય. (તિરમિઝી શરીફ, અલફારૂક હિ. ૧૪૨૫)

— હઝરત બર્કા ઈબ્ને આઝિમ (રદિ.) ફરમાવે છે કે નબી (સલ.)થી પૂછવામાં આવ્યું કે કુરબાનીમાં કેવા જાનવરથી બચવું જોઈએ ? આપ (સલ.)એ હાથનો ઈશારો કરતા જઈ ફરમાવ્યું કે ચાર પ્રકારના જાનવરોથી બચો : (૧) તે લંગડા જાનવર જેનું લંગડું હોવું જાહેર હોય (૨) તે કાણું જાનવર જેનું કાણું હોવું જાહેર હોય (૩) એવું બિમાર જાનવર જેનું બિમાર હોવું જાહેર હોય (૪) એવું પાતળું જાનવર જેના હાડકાઓમાં ગદુદ બાકી ન રહ્યું હોય.

— ખરસી જાનવરની કુરબાની અફઝલ છે કેમ કે તેનું ગોશ્ત સારું હોય છે. એવી જ રીતે રસૂલુલ્લાહ (સલ.)થી સાબિત છે કે આપ (સલ.)એ પોતે આવ જાનવરની કુરબાની કરી હતી.

કુરબાનીનો સમય

જે શહેરો કે કસબાઓમાં જુમ્હૂર ને ઈદની નમાઝ દુરૂસ્ત છે ત્યાં ઈદની નમાઝથી પહેલાં કુરબાની કરવી જાઈજ નથી. જો કોઈએ ઈદની નમાઝથી પહેલાં કુરબાની કરી લીધી તો બીજી વખત કરવી પડશે. પરંતુ નાના ગામડાઓ જ્યાં જુમ્હૂર અને ઈદ થતી નથી ત્યાં દસમીના

સુખ્લ સાદિક પછી કુરબાની કરી શકાય છે.

કોઈ કારણસર ઈદની નમાઝ પ્રથમ દિવસે ન થઈ શકી તો ઈદની નમાઝનો સમય પસાર થઈ જવા પછી કુરબાની દુરૂસ્ત છે.

૧૧ અને ૧૨ની રાતના કુરબાની ઝબહ કરવું દુરૂસ્ત છે. ૧૦ અને ૧૩ની રાતના નહીં. પરંતુ રાતના ઝબહ કરવામાં જાનવરના ગળાની નસો બરાબર ન કપાવવાનો સંભવ છે જેથી રાતના મકરૂહ લખ્યું છે.

ઝબહ કરવાનો સુન્નત તરીકો

જે કોઈ માણસ પોતે ઝબહ કરવાનું જાણતો હોય તો તેના માટે પોતાની કુરબાનીનું પોતે જ ઝબહ કરવું અફઝલ છે અને જો તે ઝબહ કરવાનું જાણતો ન હોય તો બીજાથી પણ ઝબહ કરાવી શકે છે. પરંતુ ઝબહ કરતી વખતે તેનું ત્યાં હાજર રહેવું અફઝલ છે.

ઝબહ કરતી વખતે કુરબાનીની દુઆ યાદ હોય તો પઢે અને જો દુઆ યાદ ન હોય તો કોઈ વાંધો નથી. દિલથી જ નિયત કાફી છે. પછી “બિસ્મિલ્લાહિ અલ્લાહુ અકબર” કહીને ઝબહ કરે અને ઝબહ કરવા પછીની દુઆ યાદ હોય તો પઢે.

ઝાહ કરવામાં છરી ચલાવવામાં જે માણસ પણ ઝબહ કરનારની મદદ કરે તેના ઉપર પણ બિસ્મિલ્લાહ પઢવું વાજિબ છે. ન પઢશે તો જાનવર હલાલ થશે નહીં.

કુરબાનીના જાનવરને પોતાના હાથથી બહ કરવું બેહતર છે. અને બીજાથી ઝબહ કરાવવું પણ જાઈઝ છે. જો બીજાથી ઝબહ કરાવે અને પોતે પણ ત્યાં હાજર રહે તો બેહતર છે. પરંતુ જો ઔરત હોય તો પરદા સાથે હાજર રહે.

ઈબ્ને માજહની હદીસમાં રસૂલુલ્લાહ (સલ.)નું કુરબાનીમાં એક બકરો ઝબહ કરવાનું વર્ણન છે અને એમાં આ પણ છે કે રસૂલુલ્લાહ (સલ.)એ હઝરત આઈશા (રદિ.) પાસે છરી મંગાવી અને તેને તેઝ કરી. (આનાથી માલમ પડ્યું કે બુદી છરીથી ઝબહ કરવું મના છે.)

જ્યાં સુધી બની શકે ઝબહ કરવામાં પશુઓને ઓછામાં ઓછી તકલીફ પહોંચાડવી જોઈએ.

— ફુકહાએ આ પણ લખ્યું છે કે ઝબહ કરવા પછી જાનારને ઠંડુ થવ પહેલાં ચામડું ઉકેલવું જોઈએ નહીં અને આમ કરવું હરામ છે અને એક જાનવરને બીજા જાનવરના સામે ઝબહ કરવું મકરૂહ છે.

— જાનવરને ઝબહ કરવા પહેલાં પાણી પીવડાવવું તથા ચરીને ખૂબ તેઝ કરી લેવું મુસ્તહબ છે. પરંતુ જાનવરના સામે જ છરી તેઝ કરવું મકરૂહ છે.

— જાવરને ઘસડીને લઈ જવું મકરૂહ છે.

આસાની સાતે પછાડે, જરુરત વગર સખ્તી કરવું મકરૂહ છે.

કિબ્લા તરફ મોં કરીને જમણી તરફ જાનવને સુવડાવે કે જેથી જાન સહેલાઈથી નીકળે. એના વિરુદ્ધ કરવું મકરૂહ છે. અને કિબ્લા તરફ જાનવરનું મોં કરવાનો અર્થ આ છે કે જેવી રીતે મચ્ચિતને કબરમાં સુવડાવે છે કે માથું જમણી બાજુ અને પગ ડાબી બાજુ. પરંતુ જો ઝબહ કરનાર એકલો હોય અથવા ઝબહ કરવામાં બીજી કોઈ તકલીફ હોય તો એનાથી ઉલ્ટું પણ કરી શકાય છે કે ડાબા હાથથી પકડે અને જમણા હાથથી છરી ચલાવે.

મુસ્તહબ આ છે કે જાનવરને સીધી (જમણી) કરવટ પર કિબ્લા તરફ મોં કરીને સુવડાવે અને તેના ઉપર પોતાનો પગ મુકીને બહ કરે. (કિફાયતુલ મુફતી ભાગ-૮, પાના-૨૫૮)

ચાર પગોમાંથી ત્રણ બાંધે.

જાનવરને સુવડાવવા પહેલાં જ છરી તેઝ કરી લે. પછીથી કરવું મકરૂહ છે.

બુટ્ટી છરીથી ઝબહ કરવું મકરૂહ છે. (મસાઈલે ઈદ્દન વ કુરબાની ૧૭૧-૧૭૨)

કુરબાનીનું ગોશ્ત અને ચામડું

કુરબાનીનું ગોશ્ત વહેંચવાનો તરીકો આ છે કે ગોશ્તના ત્રણ ભાગ કરવામાં આવે. એક ભાગ પોતાના ઘરવાળાઓ માટે, એક ભાગ સગાઓ માટે અને એક ભાગ ગરીબોને વહેંચવામાં આવે.

જો કોઈ માણસ બધું જ ગોશ્ત પોતે રાખવા ચાહે તો રાખી શકે છે.

કુરબાનીનું ગોત બિનમુસ્લિમને આપવું જાઈઝ છે.

કુરબાનીના ભાગીદારોમાં જો કોઈ અકે ભાગીદારની આવક બધી જ હરામ હોય અથવા તેમાં વધુ પડતું હરામ હોય તો તેના કારણે બીજા ભાગીદારોની કુરબાની પણ થશે નહીં. અને આ તે સમય છે જ્યારે આવકના હરામ હોવાની ખબર હોય. જો ખબર ન હોય તો તેની શોધખોળની ઈજાઝત નથી. જેથી તેમાં શ્રીક થનારાઓની કુરબાની દુરૂસ્ત છે. જો પહેલાંથી જ ખબર હોય તો એવા માણસને ભાગીદાર બનાવવો જોઈએ નહીં.

ઈસાલે સવાબ માટે કુરબાનીમાં મહૂમને ભાગ રાખવો જાઈઝ છે. પરંતુ જો મય્યિતે કુરબાની કરવાની વસિયત કરી હોય તો તેનું ગોશ્ત ખાવું જાઈઝ નથી. બધા જ ગોશ્તને સદકો કરી દે. (ફતાવા મુહમ્મદિય્યહ ભાગ-૧, પાના-૭૮) (મસાઈલે ઈદૈન વ કુરબાની ૧૮૩)

કુરબાનીનું ગોશ્ત કે ચરબીથી હોટલમાં શાક બનાવીને કે તેને એમ જ વેચવું જાઈઝ નથી. જો આ રીતે વેચ્યું તો તેની કિંમતનો સદકો કરવું વાજિબ છે. તે પૈસા પોતાના પાસે રાખવું દુરૂસ્ત નથી.

કુરબાનીનું ચામડું કુરબાની કરનાર પોતે વાપરી શકે છે પરંતુ વેચની પોતે પૈસા વાપરી શકતો નથી બલ્કે વેચીને તેની કિંમતનો સદકો કરવું વાજિબ છે.

ચામડાની કિંમત કોઈ નોકર, ઉસ્તાદ કે ઈમામના પગારમાં દેવું જાઈઝ નથી. પરંતુ જો આ લોકો ફકીર હોય તો ફકીરીના લઈ તેમને આપવું જાઈઝ છે.

દીની ઈદારામાં ગરીબ તલબાની મદદ માટે આપવું જાઈઝ છે.

તકબીરાતે તશરીફ

તકબીરે તશરીકના શબ્દો આ છે :

અલ્લાહુ અકબર, અલ્લાહ અકબર, લાઈલાહ ઈલ્લલ્લાહુ વલ્લાહુ અકબર, અલ્લાહુ અકબર વ લિલ્લાહિલ હમ્દ.

ઝિલહિજ્જહની નવમી તારીખની ફજરની નમાઝ પછીથી તેરમીની અસર સુધી દરેક નમાઝ પછી તરત જ જોરથી તકબીરે તશરીક પઢવું વાજિબ છે. ઔરતો ધીરેથી પઢે.

સાહિબૈન એટલે કે ઈમામ મુહમ્મદ અને ઈમામ અબૂ યુસુફ (રહ.)ના મત મુજબ તકબીરે તશરીક ઈમામ, મુકતદી, મસ્બૂક, એકલો નમાઝ પઢનાર, શહેરનો રહેવાસી, ગામડાનો રહેવાસી, મુસાફિર, મુકીમ, પુરૂષ, સ્ત્રી બધા પર જ વાજિબ છે. હઝરાતે ફુકહાને ત્યાં આ જ મત પર ફતવો છે. જેથી દરેક માણસે દરેક નમાઝ પછી તકબીરે તશરીક પઢવું જોઈએ.

કોઈ માણસ તકબીરો કહેવાનું ભૂલી જાય અને

મસ્જિદની બહાર નીકળી જાય તો પછી તેને તકબીરો કહેવી જોઈએ નહીં કેમ કે તકબીરોની કઝા નથી પરંતુ પછી યાદ રાખવું જોઈએ.

જો તકબીરે તશરીક તે સમયે છૂટી ગઈ તો પછી તેની કઝા નથી. તૌબા કરવાથી તેને છોડવાની માફી થઈ જશે. (દફતાવા દારુલઉલૂમ ભાગ-૫, પાના-૨૦૭)

ફતવો આના ઉપર છે કે જમાતથી નમાઝ પઢનાર અને એકલો નમાઝ પઢનાર એવી જ રીતે મદ અને ઔરત બન્ને પર તકબીરે તશરીક વાજિબ છે. પરંતુ ઔરત ધીરા અવાજથી કહે. (શામી)

હઝરત શૈબુલ હિંદ (રહ.)નું કુરબાનીનું જાનવર

શૈબુલ હિંદ હઝરત મવલાના મહમૂદ હસન (રહ.)એ એક નાનકડું જાનવર ખરીદી તેને પાળ્યું. તેની ઘણી જ સેવા ચાકરી કરતા હતા. પોતે તેને જંગલ લઈ જતા અને તેની સાથે દોડતા, તેની સાથે ઘણું જ દિલ લાગી ગયું હતું. તેને સારી સારી વસ્તુઓ ખવડાવતા અને એટલું ખવડાવ્યું કે તે મોટું તાજું થઈ ગયું. તે જમાનામાં ખાટકી તેના ૮૦ રૂપિયા દેવા માટે તૈયાર હતો પરંતુ તેને કુરબાનીના જ માટે રાખ્યું હતું. જ્યારે ઈદનો દિલસ આવ્યો અને તે જાનવરને કુરબાની કરવા માટે લઈ જવામાં આવી રહ્યું હતું અને જ્યારે ઝબહ કરાઈ રહ્યું હતું તો પૂરા ઘરવાળા તેની જુદાઈમાં ગમગીન હતા અને બધાની જ આંખો આંસુઓથી ભરાઈ ગઈ હતી.

આ છે પોતાની પ્રિય વસ્તુને અદ્વાહ તઆલાના માટે કુરબાન કરવું !

और भी कुरबानीयां है ईदुल अज़हा के सिवा

ભારતના મુસલમાનો અમુક ગેરઈસ્લામી તહેવારો પણ મનાવતાં થઈ ગયા છે. જો કે ઈસ્લામમાં બે જ તહેવારો છે, ઈદુલઅઝહા અને ઈદુલફિત્ર.

ઝિલહિજ્જહની દસમી તારીખને ઈસ્લામી જગત અને બધા જ મુસલમાનો ઈદુલઅઝહાના નામથી જાણે છે. જે એક ઈસ્લામી તહેવાર છે. આ દિવસે લોકો સારા કપડા પહેરે છે. ગુસલ કરી ખુશબુ લગાડે છે અને તકબીરે તશરીક પઢતા જઈ ઈદગાહ તરફ જાય છે અને ઈદની બે રકાતો પઢીને ઘરે પાછા ફરે છે પછી જનવરની કુરબાની કરે છે.

કુરબાની ઈસ્લામનો એક મુખ્ય શિઆર છે જે દરેક તે માણસ પર વાજિબ છે જે શરીઅતની નઝરમાં નિસાબનો માલિક હોય. ખરેખર તો આ તહેવાર હઝરત ઈબ્રાહીમ (અલય.)ની યાદગારરૂપે આ ઉમ્મતને અપાયો છે. જેનું વિવરણ બધા જ જાણે છે.

ટૂંકમાં આટલું કે અદ્વાહ તઆલાએ પોતાના ખાલીલાની પરીક્ષા લેવા ઈચ્છ્યાં અને ઈશ્કના પરીક્ષાસ્થાનોમાં આવી પરીક્ષાઓ થતી રહે છે. જેથી ગૈબી દરબારથી આ આદેશ આવ્યો કે પોતાના હૃદયના ટુકડા હઝરત ઈસ્માઈલ (અલૈ.)ને અમારી ખુશીના માટે કુરબાન કરો. કેટલી આશ્ચર્યજનક પરીક્ષા હતી. તો શું હઝરત

ઈબ્રાહીમ (અલય.) આવી પરીક્ષા આપવા માટે તૈયાર થઈ જશે ? શું તેઓ દેખીતી રીતે ઘડપણના છેલ્લા સહારાથી હાથ ધોવા માટે તૈયાર થઈ જશે ? શું પિતાનો પ્રેમ આડે નહીં આવશે ? શું તેઓ ધ્રુજતા હાથોથી માસૂમ ગળા પર છરી ફેરવી દેશે ? શું તેઓ પોતાના જ હાથથી નાનકડા દિકરા અને દિલન ટુકડાને લોહીમાં લથબથ કરશે ?

એક બાજુ ખુદાનો આદેશ છે તો બીજી બાજુ કાળજાના ટુકડાનો અપાર પ્રેમ. આકાશની આંખો ધ્યાનથી નિહાળી રહી હતી કે તેઓ અદ્વાલ તઆલાના આદેહાને પૂરો કરવા માટે તૈયર થઈ ગયા કે આનાથી મોટું ભાગ્ય શું હોય શકે ? ઈમાન પર સ્થિર રહેવું અને ઈશકે ખુદાનો ખરો અંદાજ આને જ કહે છે જ્યારે ખુદાથી મિત્ર છે તો તેનો તકાદો આ જ છે કે તેના હુકમને પૂરો કરવામાં જરા પણ આનાકાની ન કરવામાં આવે.

પોતાના પ્રિય પુત્રને ફરમાવ્યું કે મને ખુદાના તરફથી આ હુકમ મળ્યો છે કે હું પોતાની પ્રિય પૂંજીને તેની ખુશીના મોટ કુરબાની કરી દઉં અને તારા કરતા વધુ પ્રિય મને આ ઘરતી પર કોઈ જ નથી અને આ જ તે હુકમનો અર્થ પણ છે.

પ્રિયપુત્ર જે પુત્ર હોવાના અદબો શીખીને જ આ દુનિયામાં આવ્યા હતા, ઉત્તર આપ્યો : “તમને જે આદેશ મળ્યો છે તેને પૂરો કરી નાંખો ઈન્શાઅલ્લાહ તમે મને સબ્ર કરનારાઓમાંથી જોશો.” આ સાંભળી હઝરત ઈબ્રાહીમ (અલય.) પોતાના ફરજંદને લઈ એક ખુદા મેદાનમાં

પહોંચી ગયા અને પછી પુત્રન ગળા પર છરી ફેરવવા લાગ્યા. પરંતુ છરીને અદ્ધાહ તઆલા તરફથી કાપવાની પરવાનગી ન હતી જેથી તે બુટ્ટી થઈને રહી ગઈ. બરાબર તે જ સમયે એક ઘેંટો ગૌબથી મોકલવામાં આવ્યો અને હુકમ થયો કે આને ઝબહ કરી દો, અમે પુત્રની કુરબાની સ્વીકારી લઈશું.

હઝરત ખલીલુલ્લાહની આ જ તે એવી અદા હતી જે ખુદાને એટલી પસંદ આવી કે જાનવરોની કુરબાનીને ઈસ્લામનો શિઆર બનાવ્યો અને તેન ઉપર ઘણા જ મોટા સવાબનો વાયદો કર્યો.

અહિં સૌ પ્રથમ એ સમજવું જોઈએ કે ઈસ્લામનો અર્થ શું છે ? ઈસ્લામ માનવું, પોતાને કોઈની શરણાગતિમાં દઈ દેવું અને પોતાને બીજાના તાબે બનાવી દેવાનું નામ છે. એટલે કે બંદો પોતાની બધી જ ઈચ્છાઓને ઈસ્લામના તાબે બનાવી દે અને આ ત્યારે જ થઈ શકે છે કે માણસ પોતાની ઈચ્છાઓને ઈસ્લામના હકુમો પર કુરબાન કરી દે જે કુરબાનીઓ ઈસ્લામ માંગે છે તેને ખુશીથી કરવા તૈયાર થઈ જાય.

વિચારવાથી આ વાત સમજમાં આવી જાય છે કે આ કુરબાની વર્ષમાં એક જ વખત કરવામાં આવે છે. પરંતુ ‘કુરબાની’નો શબ્દ અર્થ પ્રમાણે એટલી બધી વસ્તુઓ પોતાની અંદર રાખે છે કે તેમાં દુનિયા અને આખેરતની કામ્યાબીનો ભેદ ધૂપાયેલો છે. તમે જીવનની કોઈપણ શાખમાં હોવ અને જો તમે પોતાની ઝિમ્મેદારીઓને અદા

કરવામાં કુરબાની દેતા રહો તો ચોક્કસ તમને ઈઝઝત અને ઉચ્ચ મરતબો પ્રાપ્ત થઈ શકે છે.

જો તમે લોકોના નેતા છો પરંતુ પોતાની જિંમ્મેદારીઓ અદા કરવામાં તમે પોતાના સ્વાર્થને જ સામે રાખો છો તો લોકો તમને ભલે નેતા માનતા હોય પરંતુ તેમના દિલોમાં તમારી મહોબ્બત અને ઈઝઝતનો જઝબો નહીં હશે. તમારા જીવનથી દુઃખ થશે અને જો તમારી તકલીફ પર તેઓ દુઃખ જાહેર પણ કરશે તો તે મગરના આંસુઓ કરતાં વધારે ભિન્ન નહીં હશે.

પરંતુ જો તમે દેશ, દેશવાસીઓ અને સામાજિક કામોમાં પોતાની મહેનત, માલ, સમય ને રાહત તથા આરામની કુરબાની આપો છો તો ચોક્કસ દુનિયા તમને પોતાની આંખો પર સ્થાન આપશે અને તમારા દુનિયાથી જવા પછી તમને અને તમારા કાર્યોને યાદ રાખશે અને અનેક રીતે અનેક પ્રસંગોએ તમને યાદ કરી કાયમનું જીવન પ્રદાન કરશે.

જો તમે ઉસ્તાદ છો તો તમારી મુખ્ય જવાબદારી જિંમ્મેદારીને પૂરી કરવાની છે. જેટલા સબકો તમને પઢાવવાના છે તે તમે પઢાવી દીધા તો તમે પોતાનો ફરીજો અદા કરી દીધો. પરંતુ જો તમે એવી ઈચ્છા રાખો છો કે ખુદા પણ ખુશ થાય અને મખ્લુક પણ તમારો આદર કરે અને તમારી સેવાના ગુણ ગાયા કરે તો તેના માટે કંઈક કુરબાનીઓની ઝરૂરત છે. તમે તેમની પઢાઈનો ધ્યાનથી સર્વે કરો, તેમની મુશ્કેલીઓને પૂછી પૂછીને હળવી કરો

અને રાત દિવસ તેમની ઈલ્મી પ્રગતિઓ માટે વધારે માર્ગદર્શન આપતા રહો. તો આ કામોની ગણતરી કુરબાનીઓમાંથી કરવામાં આવશે અને આ કુરબાનીઓ તમને સૂર્ય અને ચંદ્રના માર્ફક પ્રકાશ આપશે.

જો કોઈ હકીમ, વૈદ કે ડોક્ટર છે અને તે દર્દીઓના ઈલાજમાં તે જ રકમ લે છે જે ચાલી રહી છે તો તેમાં કોઈ વાંધો નથી. પરંતુ જો તે દર્દીની આર્થિક હાલત જોઈને તેનાથી ઓછા પૈસા લે અથવા પોતાનું જ નુકશાન વેઠે છે તો આ કુરબાનીમાં ગણાશે અને તેનો સવાબ તે ખુદાને ત્યાં પ્રાપ્ત કરશે અને મખ્લુકની નજરમાં તેનાઆદરમાં ચાર ચાંદ લાગી જશે. નોકરીયાત માણસ જો પોતાની નોકરીની જામ્મેદારીઓ સાથે કંઈક એવી ેવાઓ પણ આપે છે જે તેની જામ્મેદારીનો ભાગ નથી પરંતુ તેનાથી સંબંધિત કંપની કે માણસનો વધારે ફાયદો થાય છે તો આ પણ કુરબાની છે.

એક વેપારી પોતાના વેપારમાં સામાન્ય રીતે તે જ વર્તાવ કરે છે જે ચાલી રહ્યો છે પરંતુ કોઈ વેપારી નફાથી બેફિકર થઈને ફકીરોના સાથે કંઈક છૂટછાટ કરે છે તો એ પણ કુરબાની છે. એવી જ રીતે ઈસ્લામના જેટલા અરકાન છે બધા અદા કરવામાં કુરબાનીથી કામ લેવામાં આવે તો એ અજર અને સવાબ છે. નમાઝોના માટે પોતાની રાહત અને આરામને કુરબાન કરવું, ઝકાતને અદા કરવામાં કંઈક વધાર રકમ કાઢવી, ગરીબો મિસ્કીનો અને જરૂરતમંદ તલબાના હાલાતની ભાળ કાઢીને તેમની જરૂરતોને પૂરી

કરવી આ બધું પણ કુરબાનીમાં જ ગણાશે.

આજના યુગમાં રમખાણોમાં જે મુસલમાનો લૂંટાઈ ગયા છે, જેમની માલ દોલત દુકાનોને બાળી નાખવામાં આવી છે, જેઓ ખાવા પીવા અનેસુવાથી તરસી રહ્યા છે, એવા બદલાલ મુસલમાનોના રંજો ગમમાં તન મન ધનથી મદદ પહોંચાડી ભાગીદાર બનવું મોટા સવાબનું કામ અને ઘણી મોટી કુરબાની છે.

આવી તમામ કુરબાનીઓ આપીને ઘણો જ મોટો સવાબ કમાઈ શકાય છે. જે એક ફરીજો પણ છે અને મુખ્ય ઝિમ્મેદારી પણ. આ બધી કુરબાનીઓના મોકાઓ તો પુરું વર્ષ અને દરરોજ બલ્કે દરેક સમયે આવે છે. એટલા જ માટે કહેવામાં આવ્યું છે :

“और भी कुरबानीयां है छद्मल अजडाके सिवा.”

